

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-732-740

УДК 340.12:340.5:39(6)

В. Є. УЛИГАНЕЦЬ,

докторка філософії в галузі міжнародного права*

ORCID: 0009-0003-7310-7757

ВПЛИВ ДИСКУСІЇ МІЖ МАКСОМ ГЛАКМАНОМ І ПОЛОМ БОХАННАНОМ НА СТАНОВЛЕННЯ АНТРОПОЛОГІЇ ПРАВА В АФРИЦІ

У статті проаналізовано дискусію між Максом Глакманом і Полом Боханнаном щодо природи юридичних концепцій та можливостей їхнього використання в антропології права. Розглянуто універсалістський підхід М. Глакмана і релятивістський підхід П. Боханнана в контексті дослідження африканських правових систем. Показано вплив цієї дискусії на формування теоретичних і методологічних засад антропології права в Африці. Обґрунтовано значення поєднання визнання культурної специфіки з можливістю порівняльного антрополого-правового аналізу.

Ключові слова: антропологія права, філософія права, соціологія права, методологія права, теорія права, правова культура, система права, правовий релятивізм, правовий плюралізм, антрополого-правові дослідження.

Ulyhanets Viktoriia. The Impact of the Debate between Max Gluckman and Paul Bohannan on the Development of Legal Anthropology in Africa

The article analyzes the debate between Max Gluckman and Paul Bohannan on the nature of legal concepts and their use in legal anthropology. It examines Gluckman's universalist approach and Bohannan's relativist approach in the context of African legal systems. The paper demonstrates the impact of this debate on the development of theoretical and methodological foundations of legal anthropology in Africa. It substantiates the importance of combining recognition of cultural specificity with the possibility of comparative anthropological legal analysis.

Keywords: legal anthropology, philosophy of law, sociology of law, methodology of law, legal theory, legal relativism, legal culture, legal system, legal pluralism, anthropological and legal research.

Вступ. Антропологія права впродовж свого становлення зіткнулася з фундаментальною методологічною проблемою інтерпретації правових систем інших культур, зокрема, в умовах правового плюралізму та постколоніальних трансформацій. Особливо гостро ця проблема проявляється в дослідженнях африканських правових систем, де співіснують різні правові порядки та концепції права, сформовані під впливом як місцевих традицій, так і колоніальної спадщини.

* **Ulyhanets Viktoriia**, Doctor of Philosophy in International Law

Ключовим моментом осмислення цієї проблеми стала наукова дискусія між Максом Глакманом і Полом Боханнаном щодо природи юридичних концепцій і допустимості використання універсальних правових категорій у антрополого-правових дослідженнях. Аналіз цієї дискусії дає змогу виявити методологічні засади антропології права в Африці та окреслити межі між універсалістським і релятивістським підходами до розуміння права.

Огляд літератури. В українській правовій науці дискусія між М. Глакманом і П. Боханнаном, так само як і аналіз їхнього вкладу у становлення та розвиток антропології права, не були предметом дослідження. Натомість у світовій антрополого-правовій думці ця дискусія розглядається як своєрідна вихідна точка, без якої неможливо уявити дослідження антропології права в Африці. Саме звернення до полеміки між універсалістським підходом М. Глакмана і релятивістським підходом П. Боханнана дає змогу досліднику окреслити власну методологічну позицію і визначити свою належність до тієї чи іншої наукової школи.

Значну увагу цій дискусії приділяли провідні зарубіжні антропологи права та соціальні антропологи. Зокрема, американська дослідниця Саллі Фолк Мур, яка аналізує підхід М. Глакмана в контексті процесуального розуміння права та соціальної динаміки правових норм. Французький учений Норбер Рулан розглядає полеміку між М. Глакманом і П. Боханнаном крізь призму проблем універсальності та культурної специфіки правових категорій, намагаючись запропонувати компромісну методологічну позицію. Вагомий внесок у розвиток цієї дискусії зробили також Мартін Чанок, Філіп Гулівер, Марк Гудейл, Кліфорд Джеймс Гірц, Роберт Дж. Гордон, Ієн Д. Едж та Арнольд Леонард Епштейн. Водночас варто зауважити, що складно відшукати представника Манчестерської школи або загалом антрополога права, який би оминув цю дискусію або не сформулював власну позицію щодо неї. Саме ставлення до проблеми універсальності та унікальності правових категорій визначає методологічні засади антропологічного дослідження і значною мірою формує наукову ідентичність кожного дослідника в цій галузі.

Постановка проблеми дослідження. Антропологія права як галузь знання з моменту свого становлення стикається з фундаментальною методологічною проблемою: яким чином досліджувати та інтерпретувати правові системи та концепції інших культур, не зводячи їх ані до універсалістських моделей західного права, ані до радикального культурного релятивізму, що унеможливує будь-яке порівняльне пізнання.

У цьому контексті принципове значення має відома наукова дискусія між М. Глакманом і П. Боханнаном щодо універсалістського та релятивістського підходів, яка виявила не лише розбіжності в методології аналізу африканського права, а й глибші теоретичні суперечності щодо меж антропологічного пізнання, можливостей порівняльного аналізу та статусу антропології права як науки, здатної виробляти узагальнене знання.

Попри значний масив наукових праць, присвячених антропології права в Африці, проблема впливу цієї дискусії на подальший розвиток теорії та методології антропології права досі залишається недостатньо систематизованою, особливо в україномовному науковому дискурсі. Це зумовлює необхідність ґрунтовного аналізу інтелектуальної спадщини Глакмана і Боханнана з метою переосмислення їхніх підходів у світлі сучасних досліджень африканських правових систем і з'ясування їхнього значення для подальшого розвитку антропології права.

Метою дослідження є аналіз впливу дискусії між М. Глакманом і П. Боханнаном щодо природи юридичних концепцій та можливостей їхнього порівняльного використання на формування теоретичних і методологічних засад антропології права в Африці, а також з'ясування значення цієї дискусії для розуміння співвідношення універсалістських і релятивістських підходів у дослідженні африканських правових систем.

Виклад основного матеріалу. Засновниками антропології права Африки вважаються насамперед такі видатні вчені, як М. Глакман, П. Боханнан та Ісаак Шапера¹. Їхні дослідження заклали методологічні та теоретичні підвалини для аналізу права та інших форм соціальної нормативності як соціального й культурного феномену в африканських суспільствах.

Британський вчений-антрополог М. Глакман досліджував звичаєве право та пов'язані з ним механізми соціального регулювання, зокрема питання врегулювання спорів у Центральній та Південній Африці, а саме в народі лозі (*Lozi / Barotse*), який належить до мовної групи банту і проживає на території Замбії², а також у народі зулу³ (*Zulu*), який переважно проживає в Південно-Африканській Республіці і належить до мовної групи нгуні⁴. Він став засновником відомої Манчестерської школи в антропології, яка робить наголос на аналізі та вивченні конкретних випадків (*case studies*), пов'язаних із розв'язанням конфліктів у суспільстві⁵. У межах цього підходу вчений обґрунтував антропологію права як одну з центральних галузей соціальної антропології.

Професор М. Глакман був провідною постаттю антропології права середини ХХ століття, працюючи в умовах переходу від колоніалізму до постколоніального періоду в Африці⁶. Він розпочав свої польові дослідження ще за колоніального правління, однак найбільш вагомі праці опублікував у перші десятиліття незалежності африканських держав⁷. У класичній манері британської соціальної антропології він прагнув дослідити доколоніальне африканське суспільство, водночас чітко усвідомлюючи, що реальним предметом його дослідження є суспільства, глибоко трансформовані колоніальним правлінням, трудовою міграцією, християнізацією, а також економічними та політичними змінами⁸. Більше того, він намагався зрозуміти одночасно «дві Африки»: історичне минуле цього континенту та його живе сьогодення⁹. Більше того, він був фактично першим антропологом, який систематично

досліджував колоніальну африканську судову систему в дії; він слухав історії скарг і аргументів, які розгорталися перед ним¹⁰.

Важливою новацією його підходів стало системне дослідження колоніальної африканської судової системи, яку він безпосередньо досліджував шляхом спостереження, як у конкретних соціальних умовах функціонували нормативні механізми врегулювання спорів. До появи праць М. Глакмана домінувало уявлення про право в Африці як про сукупність статичних звичаєвих правил, установлених вождями чи/та іншими носіями влади¹¹. Це так зване звичаєве право, яке використовувалося в колоніальних судах, часто було глибоко трансформованою версією місцевих практик і фактично становило складну колоніальну конструкцію¹².

Як зазначає американська антропологиня права Саллі Мур, у період, коли працював М. Глакман, звичаєве право розглядалося передусім як вираз місцевої традиції, і коли він вивчав спори та рішення, він зосереджувався не лише на самих нормах, а й на аргументації, стандарті «розумної поведінки» (*reasonable behavior*), яким керувалися судді, що не завжди було просто чи зрозуміло, оскільки судді у найвищому суді лозі часто не погоджувалися один з одним¹³.

Професор М. Глакман чітко відрізняв норми права лозі від принципів логіки, які використовувалися суддями для вибору, яку норму слід застосувати, а також як і коли її застосувати¹⁴. Його ключовий аргумент полягав у тому, що попри культурну специфіку норм, логіка нормативної аргументації лозі ґрунтувалася на принципах, які можна знайти в будь-якій правовій системі¹⁵. Саме цей універсальний підхід викликав критику з боку вчених-антропологів, які звинувачували М. Глакмана в некоректній вестернізації права лозі, однак, як слушно зауважує професорка С. Мур, критики не бачили того, що ця універсалістська інтерпретація втілювала в собі політичну позицію М. Глакмана, тобто він прагнув показати, що місцеві африканські правові системи та їхня практика були раціональними в сенсі теорії Макса Вебера, так само як і у західній традиції права¹⁶. Задля того, щоб продемонструвати, що африканці були в усіх сенсах інтелектуально рівні європейцям, М. Глакман дуже ретельно показав те, що він вважав спільним між африканською та західною юридичною думками, чим фактично сформував своєрідне «послання» щодо расової рівності¹⁷.

Наукова репутація професора М. Глакмана як антрополога права сформувалася завдяки його працям «Правовий процес серед баротсе у Північній Родезії» 1955 року та «Ідеї в юриспруденції баротсе» 1965 року, переглянутої і доповненої в 1972 році¹⁸. Обидві роботи мали стати частинами трилогії, яку повинен був завершувати том під назвою «Роль судів у суспільстві баротсе», однак цей третій том так і не було написано, оскільки М. Глакману було заборонено повертатися до Північної Родезії, щоб завершити польові дослідження¹⁹. Водночас значну частину часу цей вчений присвятив полеміці з крити-

ками, зокрема дискусії з П. Боханнаном щодо допустимості використання західних правових категорій у дослідженні традиційної юриспруденції²⁰.

Завдяки своїм польовим дослідженням М. Глакман установив особисті зв'язки з місцевою елітою, яка була пов'язана із судовою системою²¹. Тому його критики стверджували, що через ці зв'язки він представляє ідеалізовану картину, попри його чіткі заяви, що він досліджує процес мислення, а не функціонування держави²². Водночас ці критики стверджували, що М. Глакман був введений в оману своїми інформаторами під час антропологічних досліджень, що, на їхню думку, лягло в основу матеріалу для перших двох томів²³. У своїх творах цей вчений намагався деконструювати колоніалістську концепцію «тубільного» права (*native law*) у зв'язку з поняттям про необхідність «подвійної правової системи», що було фікцією, яку використовували колоніальні адміністратори для виправдання колоніалізму²⁴. Він намагався зруйнувати це ключове «виправдання» шляхом використання концепції «розумної людини» (*reasonable man*), тобто наголошуючи на тому, що африканці є такими самими як європейці²⁵.

Однак загалом попри критику книги М. Глакмана були сприйняті позитивно, оскільки вони стали першими дослідженнями африканських судів, які базувалися на справжніх спостереженнях²⁶. Аргументація М. Глакмана, що африканські суди використовують процедури, концепції та норми схожі на західну юриспруденцію, зробили його дослідження особливо привабливими для західних юристів, які шукали порівняльно-правовий матеріал²⁷.

П. Боханнан, американський антрополог та учень М. Глакмана, вивчав право нігерійсько-конголезької етнічної групи тів (*Tiv*), що проживає у Нігерії²⁸. Він послідовно обстоював позицію, згідно з якою нормативні концепції кожної культури є унікальними і не можуть бути належно пояснені за допомогою категорій західного права²⁹.

Класичною працею П. Боханнана стала книга «Правосуддя та суд серед тів», яка була результатом його польових досліджень у 50-х роках ХХ століття, у якій центральним є поняття «джир» (*Jir*), що означає водночас і сам суд (зібрання, яке розглядає справу), а також справу чи спір, які розглядаються³⁰. Як пише цей вчений, для тів метою правосуддя є не лише покарання винного, а й відновлення соціальної справедливості, що принципово відрізняє концепцію «джир» від європейської та американської правових культур, право являє собою принципи організації та регулювання соціальних дій³¹. Варто зауважити, що у своїй книзі «Африка та Африканці» П. Боханнан висловлює думку, що Африка є домівкою розвинутих правових інституцій, найбільш відомими серед яких є суди держав банту в південній частині континенту³².

Саме розбіжність у розумінні природи правових і ширших нормативних категорій стала ядром відомої дискусії між М. Глакманом і П. Боханнаном, яка суттєво вплинула на розвиток антропології права в 1960-х роках³³. Якщо перший вважав необхідним використання в порівняльному антрополого-правовому аналізі абстрактних і загальних правових категорій західного права,

без чого, на його переконання, такий аналіз взагалі не був можливим, то П. Боханнан послідовно обстоював релятивістську позицію, згідно з якою місцеві правові категорії неможливо пояснити за допомогою категорій західного права, а відтак завдання антрополога полягає в тому, щоб пояснити місцеві правові категорії в їхніх термінах, не вдаючись до посередництва категорій західного права³⁴. Сам М. Глакман визнавав ризики свого підходу, проте наголошував, що без концептуального запозичення неможливий продуктивний міжкультурний аналіз³⁵.

П. Боханнан став фактично головним критиком М. Глакмана і стверджував, що навіть переклад правових концепцій іншого суспільства в англійську термінологію є спотворенням³⁶. Аргументація П. Боханнана була крайньою версією аргументу «право як культура», який робить наголос на культурних відмінностях, унікальності кожної культури і її неможливості виразити в термінах іншої культури³⁷.

Як зазначає у зв'язку з цим Н. Рулан, обидва підходи мають свої переваги і недоліки: підхід П. Боханнана робить макрпорівняння (*macro-comparison*) надто складним, якщо не сказати неможливим; тоді як підхід М. Глакмана має приховану тенденцію до еволюціонізму і навіть до певного етноцентризму³⁸. Сам Н. Рулан визнавав існування універсальних категорій мислення та базових правових понять, водночас застерігаючи від механічного перенесення з римського права на інші правові культури³⁹. Отже, незалежно від обраної позиції, дослідник має виходити з презумпції специфіки іншої правової культури⁴⁰. І лише виходячи з презумпції унікальності правових понять іншої правової культури, можемо перейти до оцінки того, чи є в нашій правовій культурі еквівалентні поняття.

Насправді дискусія між М. Глакманом і П. Боханнаном мала більш глибокий сенс, аніж питання термінології; йшлося про межі й можливості антропології у дослідженні фундаментальних питань права⁴¹. Ця дискусія посіяла зерна майбутніх дискусій в антропології права та заклала методологічні засади антропологічних досліджень⁴².

Висновки. У цій дискусії, на мою думку, є більш обґрунтованою позиція М. Глакмана, оскільки, по-перше, зрозуміти і пояснити специфічні категорії іншої правової культури в принципі можливо на основі загальних категорій власної правової культури. Більше того, без витлумачення іноземної правової культури в категоріях власної правової культури було б взагалі неможливо пізнати іншу правову культуру. По-друге, для того щоб краще зрозуміти специфіку іншої правової культури, необхідно розглядати право як універсальне загальнолюдське явище, яке присутнє в усіх правових культурах, виконує функцію регулювання відносин у будь-яких культурах, хоча й по-різному. По-третє, можливість розуміння іншої правової культури визначається загальнолюдською природою, її єдністю, про що, зокрема, свідчить психологічна теорія права. По-четверте, існує гіпотеза про загальнолюдські правові архетипи, тобто про такі структури свідомості і несвідомого, які властиві

всьому людству. По-п'яте, можливість зрозуміти поняття іншої правової культури підтверджується емпірично, тобто самою можливістю спілкування і взаєморозуміння представників різних правових культур.

Навіть якщо погодитися з аргументом, що юридична термінологія, так само як і мова, не є досконалим інструментом для того, щоб передати всю специфіку концепцій іншої правової культури, все одно антрополог, як вчений, не повинен ухилятися від того, щоб за допомогою концепцій і мови власної правової культури спробувати передати особливості іншої правової культури, усвідомлюючи при цьому недосконалість цієї спроби. Інакше, якщо довести аргументацію П. Боханна до логічного завершення, всі спроби пояснити й зрозуміти іншу культуру є марними.

1. Johnson J. Law, Dispute Resolution, and Justice. A Companion to the Anthropology of Africa / ed. by R. R. Grinker, S. C. Lubkemann, C. B. Steiner, E. Gonçalves. John Wiley & Sons, Inc. 2019. P. 82. 2. Yokan M. Z. Almanac of African Peoples Nations. London, New York: Routledge, 2017. P. 456–457. 3. Див. докладніше: Gluckman M. Politics, Law and Ritual in Tribal Society. Oxford: Basil Blackwell. 1965. 339 p. 4. Yokan M. Z. Almanac of African Peoples Nations. London, New York: Routledge, 2017. P. 675–677. 5. LaBonne K. Manchester School. URL: https://anthropological-theory.fandom.com/wiki/Manchester_School (дата звернення: 14.12.2025). 6. Moore S. F. Certainties Undone: Fifty Turbulent Years of Legal Anthropology, 1949–1999. Law and Anthropology: A Reader / Ed. by S. F. Moore. Blackwell Publishing. 2005. P. 348. 7. Там само. P. 348. 8. Там само. P. 348. 9. Там само. P. 348. 10. Там само. P. 348–349. 11. Там само. P. 349. 12. Там само. P. 349. 13. Там само. P. 349. 14. Там само. P. 349. 15. Там само. P. 349. 16. Там само. P. 349. 17. Там само. P. 349. 18. Gordon R. J. The Enigma of Max Gluckman: The Ethnographic life of a “Luckymen” in Africa. Lincoln, London: University of Nebraska Press, 2018. P. 358. 19. Там само. P. 358. 20. Там само. P. 358. 21. Там само. P. 359. 22. Там само. P. 359. 23. Там само. P. 359. 24. Там само. P. 359. 25. Там само. P. 359. 26. Там само. P. 359. 27. Там само, P. 359. 28. Див. детальніше: Bohannan P. Justice and Judgment among the Tiv. Waveland Press, Inc. 1989. 221 p. 29. Bohannan P. Africa and Africans. Garden City, New York: The National History Press. 1964. P. Preface. 30. Bohannan P. Justice and Judgment among the Tiv. Waveland Press, Inc. 1989. 221 p. P. 211. 31. Там само. P. 214. 32. Bohannan P. Africa and Africans. Garden City, New York: The National History Press. 1964. P. 199. 33. Goodale M. Anthropology and Law: A Critical Introduction. New York: New York University Press. 2017. P. 15. 34. Там само, P. 15–16. 35. Gluckman M. Concepts in the Comparative Study of Tribal Law. Law in Culture and Society / ed. by L. Nader. Berkley; Los Angeles; London: University of California Press, 1997. P. 373. 36. Moore S. F. Certainties Undone: Fifty Turbulent Years of Legal Anthropology, 1949–1999. Law and Anthropology: A Reader / Ed. by S. F. Moore. Blackwell Publishing. 2005. P. 350. 37. Там само. P. 350. 38. Rouland N. Legal Anthropology / transl. from French by P. G. Planel. London: The Athlone Press, 1994. P. 145. 39. Там само. P. 145. 40. Там само. P. 145. 41. Goodale M. Anthropology and Law: A Critical Introduction. New York: New York University Press. 2017. P. 16. 42. Там само. P. 16.

References

1. Johnson J. Law, Dispute Resolution, and Justice. A Companion to the Anthropology of Africa / ed. by R. R. Grinker, S. C. Lubkemann, C. B. Steiner, E. Gonçalves. John Wiley

& Sons, Inc. 2019. P. 82. 2. Yokan M. Z. Almanac of African Peoples Nations. London, New York: Routledge, 2017. P. 456–457. 3. Dyv. detal'nishe: Gluckman M. Politics, Law and Ritual in Tribal Society. Oxford: Basil Blackwell. 1965. 339 p. 4. Yokan M. Z. Almanac of African Peoples Nations. London, New York: Routledge, 2017. P. 675–677. 5. LaBonne K. Manchester School. URL: https://anthropological-theory.fandom.com/wiki/Manchester_School (data zvernennya: 14.12.2025). 6. Moore S. F. Certainties Undone: Fifty Turbulent Years of Legal Anthropology, 1949–1999. Law and Anthropology: A Reader / Ed. by S. F. Moore. Blackwell Publishing. 2005. P. 348. 7. Ibid. P. 348. 8. Ibid. P. 348. 9. Ibid. P. 348. 10. Ibid. P. 348–349. 11. Ibid. P. 349. 12. Ibid. P. 349. 13. Ibid. P. 349. 14. Ibid. P. 349. 15. Ibid. P. 349. 16. Ibid. P. 349. 17. Ibid. P. 349. 18. Gordon R. J. The Enigma of Max Gluckman: The Ethnographic life of a “Luckyman” in Africa. Lincoln, London: University of Nebraska Press, 2018. P. 358. 19. Ibid. P. 358. 20. Ibid. P. 358. 21. Ibid. P. 359. 22. Ibid. P. 359. 23. Ibid. P. 359. 24. Ibid. P. 359. 25. Ibid. P. 359. 26. Ibid. P. 359. 27. Ibid. P. 359. 28. Dyv. detal'nishe: Bohannan P. Justice and Judgment among the Tiv. Waveland Press, Inc. 1989. 221 p. 29. Bohannan P. Africa and Africans. Garden City, New York: The National History Press. 1964. P. Preface. 30. Bohannan P. Justice and Judgment among the Tiv. Waveland Press, Inc. 1989. P. 210. 31. Ibid. P. 214. 32. Bohannan P. Africa and Africans. Garden City, New York: The National History Press. 1964. P. 199. 33. Goodale M. Anthropology and Law: A Critical Introduction. New York: New York University Press. 2017. P. 15. 34. Ibid. P. 15–16. 35. Gluckman M. Concepts in the Comparative Study of Tribal Law. Law in Culture and Society / ed. by L. Nader. Berkley; Los Angeles; London: University of California Press, 1997. P. 373. 36. Moore S. F. Certainties Undone: Fifty Turbulent Years of Legal Anthropology, 1949–1999. Law and Anthropology: A Reader / Ed. by S. F. Moore. Blackwell Publishing. 2005. P. 350. 37. Ibid. P. 350. 38. Rouland N. Legal Anthropology / transl. from French by P. G. Planel. London: The Athlone Press, 1994. P. 145. 39. Ibid. P. 145. 40. Ibid. P. 145. 41. Goodale M. Anthropology and Law: A Critical Introduction. New York: New York University Press. 2017. P. 16. 42. Ibid. P. 16.

***Ulyhanets Viktoriia.* The Impact of the Debate between Max Gluckman and Paul Bohannan on the Development of Legal Anthropology in Africa**

This article examines the intellectual debate between Max Gluckman and Paul Bohannan concerning the nature of legal concepts and the methodological foundations of legal anthropology, with a particular focus on African legal systems. The emergence of legal anthropology in Africa took place under conditions of colonial and postcolonial legal pluralism, which raised fundamental questions about the possibility of interpreting non-Western legal systems through the conceptual framework of Western jurisprudence. In this context, the debate between M. Gluckman and P. Bohannan became one of the most influential theoretical discussions in the field during the mid-twentieth century.

M. Gluckman's approach was based on the assumption that, despite cultural differences in substantive legal norms, the logic of legal reasoning and argumentation is universal and can be analyzed using abstract legal categories developed within Western legal thought. Drawing on extensive fieldwork among the Lozi and other African societies, he sought to demonstrate the rationality of African legal systems and to challenge colonial assumptions about their alleged primitiveness. By contrast, P. Bohannan argued for a radical cultural relativism, maintaining that legal concepts are inseparable from the cultural contexts in which they arise and that translating indigenous legal categories into Western legal terminology inevitably distorts their

meaning. His studies of Tiv law emphasized the need to analyze legal phenomena strictly in indigenous terms.

The article analyzes the theoretical implications of this debate and its impact on the subsequent development of legal anthropology in Africa. It demonstrates that the Gluckman–Bohannan controversy went beyond terminological disagreements and addressed broader issues concerning the limits of comparative analysis, the epistemological status of legal anthropology, and the balance between universality and cultural specificity in the study of law. The article argues that Gluckman's position, despite its limitations, provides a more productive framework for comparative legal anthropology, as it allows for the recognition of cultural specificity while preserving the possibility of analytical comparison. Ultimately, the debate contributed to the shift in legal anthropology from a static, norm-centered understanding of law toward a processual analysis of dispute settlement, legal reasoning, and social change in African societies.

Keywords: legal anthropology, philosophy of law, sociology of law, methodology of law, legal theory, legal relativism, legal culture, legal system, legal pluralism, anthropological and legal research.

Дата першого надходження рукопису до видання: 02.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026